

• *Antal-Pomázi Krisztina* •

KÖZGAZDASÁGI SZAKÉRTŐK A BÍRÓSÁGI ELJÁRÁSOKBAN*

A tanulmány a bírósági eljárások során alkalmazott közgazdasági szakértőket érintő megbízó–ügynök kapcsolatokat tárgyalja. Az elemzés központi kérdése a szakértők pártatlansága, kiindulópontja az Egyesült Államok jogrendszere. A felek által felkért szakértők általában nem tekinthetők pártatlannak, és gyakran előfordul, hogy egy ügyben egymásnak annyira ellentmondó vélemények születnek, hogy a bíróság nem tud dönteni, és a bíró végül „semleges” szakértőt rendel ki. Vizsgálódásunk egyik eredménye, hogy kellően jól informált felek esetén a bíró nem számíthat arra, hogy a felek meg tudnak egyezni a „semleges” szakértő személyében. Másik eredményünk, hogy létezik olyan, jó tulajdonságokkal rendelkező mechanizmus, amellyel a rosszul informált bíró képes semleges szakértőt választani olyan helyzetben, amikor a felek jól informáltak a szakértők lehetséges véleményeiről.

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedekben – különösen kártérítési és versenyügyekben – egyre gyakoribbá vált, hogy a bíróságok közgazdász szakértőket is meghallgatnak, illetve közgazdasági elemzéseket is elfogadnak bizonyítékként. Az elemzésre általában azért van szükség, hogy feltárjanak valamilyen rejtett viselkedést, vagy megbecsüljék annak hatásait.

Jelen tanulmány a szakértőket érintő megbízó–ügynök kapcsolatokat tárgyalja, az egészen általánostól a bírósági eljárások során alkalmazott közgazdasági szakértők esetéig. Ki a szakértő és mikor érdemes a véleményére hagyatkoznunk? Hogyan válasszon egy laikus személy több, magát hozzáértőnek valló szakember közül? Hogyan döntse el egy bíró, aki keveset ért a közgazdaságtanhoz (de biztosan nem tájékozott a legújabb piacelméleti kutatásokkal kapcsolatban), és általában is kevés versenyügyet tárgyal, hogy az egyik fél által bemutatott elemzés helytálló-e? Hogyan döntse el, hogy a másik fél ellentétes következtetéseket levonó elemzését kellene-e inkább elfogadnia?

A probléma gyökere a megbízó és a szakértő közötti – személyüktől függő mértékű – információs aszimmetria. A szakértő típusa (ami általános esetben vonat-

* Köszönettel tartozom *Kiss Ferenc Lászlónak* a tanulmány korábbi változatához fűzött megjegyzéseiért. A tanulmány az OTKA 105435. számú pályázatának támogatásával készült.

kozhat a minőségre, azaz a szakértő hozzáértésére, vagy bírósági eljárások esetében vonatkozhat a szakértő „pártosságára”, azaz arra, hogy a szakértő az alperes vagy a felperes pernyertességét segítené-e elő) *ex ante* nehezen verifikálható, és a szakmai kijelentések egy része utólag sem igazolható teljes mértékben. Ezért egy laikus kénytelen bizalmi alapon szakértőkre hagyatkozni, kiválasztásuk során pedig más típusú információkra (hírnév, minőségi tanúsítvány, ismerős ajánlása, saját korábbi tapasztalat stb.) alapozni.

A közgazdasági szakértők tekintetében kétféle kapcsolatot vizsgálunk. Az egyikben a szakértőket közvetlenül a perben érintett felek bízzák meg, akik saját igazukat kívánják alátámasztani, és a többé-kevésbé laikus bíróság feladata a szakértői vélemények közötti ellentmondások feloldása. Ebben a helyzetben a szakértők hajlamosak álláspontjukat oly módon megfogalmazni, hogy az minél inkább összhangban legyen ügyfelük érdekével, ami természetes következménye a kapcsolat jellegének. Így gyakran előfordul, hogy a bíróság végül úgy dönt, minden szakértői véleményt figyelmen kívül hagy, és az ügyet a többi bizonyíték alapján ítéli meg. Ez a megoldás társadalmi szempontból azért problémás, mert az erőforrások pazarlásával jár, és végső soron a jogrendszer hatékonyságának csökkenéséhez vezethet. Emiatt több szerző amellett érvel, hogy a bíróságoknak gyakrabban kellene „független” szakértőt kirendelniük, és az ő véleménye alapján döntenüik. Ezzel el is érkeznénk a másik fajta viszonyhoz, amelyben a megbízó már közvetlenül a bíróság, a cél pedig egy „semleges” szakértő kiválasztása, akinek a véleményére az ügyben hagyatkozni fognak, és akiről előre nem lehet tudni, kinek a pernyertességét segítené elő.

Hogyan válasszon a bíró, kit rendeljen ki „semleges” szakértőként? A kérdésnek két vetületét tárgyaljuk. Először is felmerülhet, hogy a bíró rábízta a felekre, hogy egyezzenek meg a szakértő személyében. Látni fogjuk, hogy ez többnyire csak akkor működőképes, ha valamelyik fél kellően rosszul ítéli meg az ügy lényeges körülményeit. Másodszor, ha a rosszul informált bíró úgy véli, nem számíthat megegyezésre, olyan döntési szabályt kell meghatározni, amely révén a jól informált felek felfedik információikat a szakértők típusára vonatkozóan. Az utolsó fejezetben mutatunk egy egyszerű megoldási lehetőséget, és megvizsgáljuk a kialakuló egyensúly tulajdonságait.

A SZAKÉRTŐRE HAGYATKOZÁS KÖZGAZDASÁGTANI MEGKÖZELÍTÉSE

Ebben a fejezetben a szakértő kifejezést általános értelemben használjuk. A szakértő tehát olyan *hozzaértő személy*, aki valamely területen speciális, magas szintű tudással rendelkezik. Ez a definíció számos foglalkozási kört felölel a fodrászoktól az orvosokon át az óvónőkig. A szakértelem vonatkozhat az adott szakterülethez tartozó problémák rutinszerű megoldására vagy olyan új tudás létrehozására, amely szükséges a szakterületen belül felmerülő kérdések megválaszolásához. A szakértő tehát egyfelől széles körű tudással (információval) rendelkezik a saját területén,

másfelől olyan képességekkel és módszerekkel, amelyek segítségével ezt a tudást új kérdések megválaszolására (vagy újfajta problémák megoldására) tudja alkalmazni (Goldman [2001] 92. o.). A laikus ezzel szemben olyan személy, aki nem rendelkezik a szükséges tudással vagy képességekkel ahhoz, hogy *adott kérdésben* szakértőként döntsön. Ilyen értelemben az, hogy valaki laikus, nem jelenti szakértelme teljes hiányát. Lehet maga is szakmabeli, például szívsebész, aki egy térdműtétchez keres megfelelő orvost. Intézményi megbízók esetében a szakértelmet igénylő problémák kezelésének másik módja, hogy maguk építik ki a szükséges szakértői kapacitást (a megbízó–ügynök kapcsolatot a szervezetben belül rendezik), ahogy például számos vállalat alkalmaz saját jogászt ahelyett, hogy ügyvédi irodára bízna jogi képviselőt.

Először bemutatjuk a szakértőkre hagyatkozással kapcsolatban felmerülő legfontosabb kérdéseket. Mikor érdemes szakembert igénybe venni? Honnan tudhatjuk, ki a valódi szakértő? Mi alapján válasszon egy laikus több, egymásnak ellentmondó szakértői vélemény közül? Ezek tárgyalása után sorra vesszünk néhány megoldási lehetőséget, amit a közgazdasági elmélet kínál a szakértőkkel kapcsolatos információs aszimmetria feloldására. Ilyenek különösen a hírnév, a tevékenységek engedélyhez kötése és a minőségbiztosítás.

MIKOR RACIONÁLIS SZAKÉRTŐKRE HAGYATKOZNI?

A munkamegosztás és az egyre nagyobb mértékű specializáció következtében mindennapi életünkben lépten-nyomon mások szakértelmére kell hagyatkoznunk, legyen szó villanszerelésről, orvosi ellátásról vagy akár gyermekeink taníttatásáról. A hozzáértés olyasmiről, amit kívülállóként nehéz megítélni, de a rossz döntésnek komoly következményei is lehetnek. A problémát már Platón is felismerte, amikor a „bölcс józanság” mibenlétét keresve megállapította, hogy „nagyon hasznos lenne”, ha ez azt jelentené, hogy mindenkiről tudjuk, mit tud és mit nem, mert akkor „tévedések nélkül élhetnénk végig az életünket”, hiszen mindenki azt csinálná, amihez ért (Platón [2006] 44. o.).

A szakértelemmel kapcsolatos egyik központi kérdés, hogyan válasszon egy laikus több, magát hozzáértőnek valló szakember közül? A szakértőkkel való szerződéskötés nehézsége, hogy a minőség *ex ante* nem verifikálható teljes mértékben, sőt egy laikus többnyire még utólag is csak részben képes ellenőrizni. Azt ugyan megállapíthatom, hogy tetszik-e az új hajszíнем, de egy új ház elkészültekor nem tudom megmondani, hogy a vízszelölő által beépített csó vastagsága és lejtése elégséges-e ahhoz, hogy ne vezessen öt éven belül duguláshoz, vagy ha mégis bekövetkezik egy ilyen dugulás, igen nehéz lesz bizonyítani, hogy az a vízszelölőnek róható fel. Itt szükséges megjegyezni, hogy léteznek olyan szakmai kijelentések (például „a szemölcsöt teljes terjedelmében eltávolítottuk”), melyek idővel a hozzá nem értők számára is ellenőrizhetővé válnak (a szemölcs ugyanott kiújul), és így rájuk nézve

érvényesíthetővé válik valamilyen garanciális elem. Ezzel együtt is az Egyesült Államokban az orvosi műhibapereket a bíróságok szerződésen kívüli károkozásként kezelik, mivel abból indulnak ki, hogy a betegek nem rendelkeznek megfelelő tudással ahhoz, hogy egyenrangú partnerként kössenek szerződést az egészségügyi szolgáltatásokra (Law–Kim [2005] 724. o.).

Az információszerzés költsége mellett a szakértőkhöz fűződő viszony másik jellegzetessége az információátadás nehézsége. A betegnek nemcsak a diagnózishoz szükséges ismeretei hiányoznak, de az is erőforrás-igényes feladat lenne, ha az orvosnak részletesen el kellene magyaráznia, pontosan hogyan, milyen következtetések útján jutott a kérdéses diagnózisra.

Hardwig [1991] meglátása szerint, amikor egy laikus valamilyen kérdésben szakértőre hagyatkozik, ez a ráhagyatkozás szükségképpen „vak”, mivel bizalmon alapul. A laikus ugyanis nem lehet racionálisan meggyőződve a szakértő igazáról (különben ő is szakértő lenne), hanem csak megbízik benne, ezért elfogadja tudását. A bizalom épít a másik fél feltételezett jó szándékára, azaz több mint egyszerű vélekedés valaki szándékairól vagy várható cselekedeteiről (Baier [1986] 237. o., idézi: Almási [2012] 42. o.). Amikor A megbízza B-t C-vel, akkor felruházza azzal a joggal, hogy saját belátása szerint döntse el, hogyan célszerű C-t megvalósítani, vagy C-ről gondoskodni. Minél nagyobb a bizalom, annál nagyobb döntési szabadságot élvez B, és A annál inkább ki van téve annak a lehetőségnek, hogy B becsaphatja (Almási [2012] 42. o.). A tehát számít B jóindulatára, ugyanakkor meg is próbálhatja ösztönözni, hogy megbízója érdekében cselekedjen, például a köztük fennálló szerződés feltételeinek meghatározásakor.

Frowe [2005] éppen a döntési szabadságot – mint a szakszerű hivatásgyakorlás elengedhetetlen kellékét – emeli ki. A szakember ugyanis képes saját hatáskörében eldönteni, mit kell tenni adott helyzetben, és azt általában – a megbízó által szabott határok között – meg is valósítja. A szerző hangsúlyozza, hogy gyakorta többféle megoldás is elfogadható, és különféle indokok vezethetnek egyik vagy másik választáshoz, amiben a különböző szakértők nem feltétlenül értenek egyet egymással vagy a megbízójukkal (51. o.). Mindazonáltal a bizalom rájuk ruházza a döntés jogát, és ezt a laikusnak többnyire el kell fogadnia. Tipikusan ilyen helyzet a pedagógusoké. Sokféle nevelési elv létezik, amelyekről eltérő lehet a szülő és a tanár véleménye, mégis ha adott iskolába íratunk a gyereinket, akkor el kell fogadnunk, hogy ott a tanár az általa legjobbnak tartott módszert alkalmazza.

- ♦ A tudománytörténetben találhatunk példát olyan esetre, amikor egy szakértő tudása annyira speciális, hogy szinte mindenkinek rá kell hagyatkoznia. Almási [2009] a szakértőknek a tudományos tudás társadalmi terjedésében játszott szerepét Sir Arthur Stanley Eddington 1919-es expedíciójával és annak fogadtatásával illusztrálja. Eddington és más brit tudósok 1919 novemberében jelentették be, hogy a májusban megfigyelt napfogyatkozás során szerzett bizonyítékaik igazolják Einstein általános relativitáselméletét.

A következmény tudományos forradalom, a newtoni fizika elvetése és Einstein világhíre. Almassi azonban arra figyelmezteti olvasóit (58. o.), hogy míg egyesek szerint a történet a tudományos tudás gyarodásának diadala, újabb vélekedések egyenesen csalónak kiáltották ki Eddingtont, a bizonyítékok manipulálásával és önkényes kiválogatásával vádolva meg őt. A szerző rámutat, hogy bár Eddington a korabeli Nagy-Britanniában szinte egyedüli szakértője volt az általános relativitáselméletnek, módszereit mások is alkalmazták, így a szóban forgó kísérletet a kortársaknak módjában állt volna megtámadni. Meglepő módon nem ez történt. Sok tudós volt ellenvetése, de nem a mérési eredményeket vagy a statisztikai módszereket vonták kétségbe, hanem azt, hogy ezek az eredmények Einsteint igazolják, és a newtoni fizika talaján próbáltak alternatív magyarázattal előállni. Az, hogy Eddington módszereit nem kritizálták, a hozzá nem értőket megerősíthette bizonyítékainak helyességében, a brit tudósok 1919-es tanúságtétele pedig nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az általános relativitáselmélet széles körben elfogadottá váljon.

Mivel a laikus szereplő *ex ante* nem képes megítélni a szakértelmet, számára különösen fontos, hogy megpróbálja megítélni magát a szakértőt. Olyan bizonyítékokat kell keresnie, amelyek arra utalnak, hogy az illetőnek megvannak a képességei és a lehetőségei, hogy megbízója érdekében megfelelően járjon el. A probléma hasonlít a szemtanúk megítélésére: ha két szemtanú egymásnak ellentmondó dolgokat állít, egy harmadik személynek (például esküdtnak) más információk (valóban ott lehetett-e, láthatta-e, biztosan azt hallotta-e, melyek lehetnek a szándékai) alapján kell eldöntenie, melyiknek adjon hitelt (*Goldman* [2001] 90. o.).

Goldman [2001] részletesen foglalkozik azzal a problémával, amikor egy laikus szereplőnek több, egymásnak ellentmondó szakvélemény között kell választania. A szerző több lehetséges megoldást kínál. Az első, hogy próbáljuk meg ellenőrizni azokat az érveket és bizonyítékokat, amelyekre az egyes szakemberek állításukat alapozzák. Fontos kitétel, hogy a hozzá nem értőnek legalább ezeket értenie kell. Ez bonyolult kérdésekben nem feltétlenül áll fenn, azaz nem lehet *közvetlenül* megbizonyosodni a következtetések helyességéről (*Goldman* [2001] 94. o.). Ilyenkor közvetett bizonyítékok alapján kell hitelt adni valamelyik szakértőnek, ami lehet például egy vitában mutatott fölény vagy teljesítmény, bár az általa felsorolt lehetséges indikátorokról (válaszok gyorsasága, részletessége) *Goldman* is belátja, hogy szubjektívek és messze nem egyértelműek. Egy másik módszer, amit a szerző ajánl, hogy hagyatkozzunk más szakértőkre is (ha lehet a teljes szakmára), hiszen ők képesek lehetnek kompetensen és közvetlen módon is megítélni a felek állításait. Ki kell emelnünk azonban, hogy csak olyanokra szabad hagyatkozni, akik *függetlenek* a kérdéses szakértőktől, máskülönben a közös érdek vagy egyéb kapcsolat befolyásolhatja, hogy ki mellé állnak a vitában.

John [2011] arra hívja fel a figyelmet, mekkora jelentősége lehet, ha túl szigorú vagy másoknál szigorúbb követelményeket támasztunk egy állítás elfogadásához.

Nem szükséges, de legalábbis nem lenne hatékony minden állításhoz azonos szintű bizonyítékokat követelni. Az első- és másodfajú hibák elkövetése (igaz állítások elvetése, hamis állítások elfogadása) különböző súlyú következményekkel jár, ezeket kell mérlegelni a közöttük való átváltás (*trade-off*) megítélésekor. Például amíg büntetőügyekben az esküdtszék csak akkor ítéli bűnösnek a vádlottat, ha minden kétséget kizáróan annak találja, polgári perekben az is elég, ha nagy valószínűséggel vétkes. Statisztikai adatok esetében pedig az elemzés célja befolyásolhatja, milyen megbízhatósági szintet követelünk meg a hipotézisek vizsgálata során (*John* [2011] 502. o.). Ugyanez a mérlegelés vonatkozik azokra az esetekre is, amikor szakértőkre hagyatkozunk. Lehet, hogy *A* elfogadja *B* botanikai szakértelmét, mikor kerttervezésről van szó, de nem hagyatkozna *B* véleményére, ha egy potenciálisan mérgező növény elfogyasztását illetően kapna tőle tanácsot (504. o.). A szakértelem megítélése tehát helyzetfüggő.

- ◆ Az MMR-ESET. A fentieket *John* [2011] a kanyaró–mumpsz–rubeola (MMR) vakcina körül 1998-ban kitört vitával illusztrálja. Erről az oltásról tudósok egy csoportja azt állította, hogy az esetek kis százalékában az autizmus egy fajtáját okozza. Ugyan más tudósok kétségbe vonták ezt az eredményt, a bejelentés következtében 1998 és 2002 között drasztikusan csökkent az oltást kérők száma az Egyesült Királyságban, néhány helyen a nyájimmunitáshoz szükséges szint alá is, ami Walesben 2009-re súlyos kanyarójárványhoz vezetett (497. o.).

Eddigi ismereteink alapján a következőképpen foglalhatjuk össze a példában vázolt esetet. Néhány szakértő azt állította, hogy az oltás nem biztonságos, míg a szakértők többsége azt, hogy igen. Utóbbiak ráadásul *Goldman* [2001] értelmében függetlenek is voltak az előbbiektől (másfajta adatokat és módszereket alkalmaztak stb.). Egy racionálisan gondolkodó szülőnek tehát el kellett volna vetnie a kételyeit, és beoltatnia a gyermekét. Miért nem ez történt? *John* [2011] magyarázata szerint azért, mert a szülők, túlértékelve az autizmus kockázatát (a „nem biztonságos” nullhipotézis elvetésével kapcsolatos elsőfajú hibát), a tudományban szokásosnál magasabb követelményeket támasztottak a biztonságosságra vonatkozó állításokkal kapcsolatban.¹ Egy szülő, aki úgy gondolkodik, hogy semmi szín alatt nem tenné ki a gyermekét az autizmus kockázatának, nem tudja elfogadni egy tudós állítását a vakcina biztonságosságáról, mert tudja, hogy az nála alacsonyabb megbízhatósági szintet alkalmaz. Így fordulhatott elő, hogy az oltás körüli vitában olyan tényezők kaptak jelentőséget, mint hogy az akkori miniszterelnök, Tony Blair beoltatja-e a fiát, vagy hogy az oltás mellett érvelő tudósok beoltatnák-e a saját gyerekeiket (*John* [2011] 508. o.).

¹ Az oltások nyújtotta védetség közjószág jellegéből fakadóan azután a tömeges potyautas-magatartás a nyájimmunitás elvesztéséhez vezetett.

John [2011] arra figyelmeztet, hogy a közös (például a tudományban szokásos) standardok alkalmazásával közjószág áll elő. Segítségével egy bejelentéssel kapcsolatos társadalmi reakció tervezhetővé válik, míg ha mindenki más követelményeket támasztana egy állítás elfogadásához, az kiszámíthatatlan következményekkel járna. Az effajta „ismeretelméleti potyautasság” tisztességtelen a társadalom többi tagjával szemben. *Almassi* [2012] (48. o.) a klímaváltozással kapcsolatban hasonlóan érvel a minden határon túlmenő kételkedéssel szemben, az ugyanis rombolja az ismeretelméleti közbizalmat. Közgazdasági szempontból hozzátehetjük azt is, hogy ha a normák – mint az MMR-esetben – nem elégségesek a közös standardok melletti elköteleződéshez, indokolt lehet az állami beavatkozás (például az oltás kötelezővé tételével) a potyautas-magatartás visszaszorítására.

Pierson [1994] meglátása szerint a probléma jellege is befolyásolja, mennyiben racionális szakértőkre hagyatkozunk. Olyan esetekben, mikor a laikus személye lényegtelen a kérdés megválaszolása szempontjából, még akkor is célszerű a hozzáértőkre hallgatni, ha nem tudjuk kiválasztani a legtekintélyesebbet. Amennyiben azonban a tanács vagy a megoldás személyre szabott, célszerű lehet a saját fejünk után menni. Egyrészt ilyen esetekben a megbízónak is lehetnek problémaspecifikus információi, másrészt az ő preferenciáinak kell meghatározniuk, milyen döntés születessen. Az első esettel kapcsolatban megjegyzendő, hogy ez csak *ex ante* igaz, *ex post* lehet, hogy jobban jártunk volna a saját megoldásunkkal. A második eset érdekes következménye, hogy *Pierson* szerint például az orvosokra nem érdemes hallgatni, jobb ha magunk döntünk a sorsunkról. Ez a helyzet úgy állhat elő, hogy a szerző összemossa a szakmai véleményt a tényleges cselekvéssel. Úgy gondolom, utóbbiról minden esetben a megbízónak kell döntenie.

- Tegyük fel, hogy fáj a fogunk, ezért felkeresünk egy fogorvost. Ő megállapítja, hogy a fájdalmat a növekvő bölcsességfogunk okozza, és azt javasolja, hogy húzassuk ki. Természetesen rajtunk múlik, hogy megtesszük-e, és a döntésben más elemek is szerepet kaphatnak az egészség védelmén kívül (tudjuk-e vállalni a felmerülő költségeket, megengedhetjük-e magunknak, hogy egy hétre kiessünk a munkából stb.). Hasonlóképpen, ha meglévő kályhánkat gázkonvektorra kívánjuk cserélni (ami nem személyes kérdés), és a gázszereelő véleménye alapján ehhez fel kell ásnia a fél kertet és több helyen átfúrni a falakat, még mindig dönthetünk úgy, hogy inkább a cserépkályhát rakatjuk újra.

Azt, hogy végül megfogadjuk-e a szakértő tanácsát, egyik esetben sem a probléma (személyes) jellege, hanem saját preferenciáink, egyéb döntési szempontjaink fogják meghatározni.

Harvey–Fischer [1997] eredményei ennél is távolabbra mutatnak. Kísérleti alanyaik ugyanis – bár döntéseik során annál inkább hajlottak megfogadni egy szakértő tanácsát, minél képzetebbnek gondolták maguknál – a tanácsokat mindig a saját vélekedésükkel vegyítették, többnyire túlbecsülve személyes ítélőképességüket.

Van Swol–Sniezek [2005] szintén egyetemi hallgatókkal végzett kísérleteket. Érdekes módon a korábbi ismeretség nem befolyásolta, hogy a döntéshozó megfogadja-e a kapott tanácsot, az egyetlen meghatározó tényező az volt, a szakértő saját bevallása szerint mennyire biztos válasza helyességében.

Az esküdtszék jellemzően olyan helyzetben van, amikor laikusoknak kell (egy-másnak ellentmondó) szakértői véleményeket értékelniük. *Ivković–Hans* [2003] kutatásában azt vizsgálta, mi alapján döntenek el az esküdtek, hogy melyik szakértőnek adjanak hitelt. A szerzők azt találták, hogy mind a szakértő, mind az általa kifejtett vélemény tulajdonságait figyelembe veszik. Sőt meglehetősen kételkedtek ezeknek a tanúknak a hitelességében, például 72 százalékuk értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy „bármiről legyen is szó, az ügyvédek képesek olyan szakértőt találni, aki ügyfelük álláspontját támasztja alá” (452. o.). Az esküdtek azokat a szakértőket kedvelték, akik érvelésüket leegyszerűsítve, közérthető módon adták elő, és lehetőleg kevés szakkifejezést használtak. Egy-másnak ellentmondó vélemények esetén (ami polgári perekben gyakran előfordul, lásd *Erichson* [1998] 1986. o.) figyelembe vették a lehetséges motivációkat, és fenntartásokkal kezelték azok véleményét, akiket „bérencnek” (*hired gun*) gondoltak, vagy akikről kiderült, hogy valamelyik fél közeli barátai.

A továbbiakban megvizsgáljuk, milyen közgazdasági jellegű válaszokat adhatunk a szakértőkkel kapcsolatban felmerülő lényeges kérdésekre.

A KONTRASZELEKCIÓRA ADOTT VÁLASZOK

A magukat szakértőnek vallók közötti választás kontraszelekcióval terhelt megbízó–ügynök probléma. A megbízás pillanatában a szakemberek hozzáértése (típusa) adottság, de ezt a megbízó „ránézésre” (vagy legalábbis a teljesítés megkezdése előtt) nem tudja megállapítani, így az ő szempontjából a minőség rejtett információnak számít. Az információs aszimmetria csökkentése a jó szakembereknek is érdeke, különben „tragacs piacon” találhatják magukat, és lakatot tehetnek vállalkozásukra. Megpróbálhatnak például jelzéseket adni munkájuk minőségéről. Vállalhatnak garanciát, vagy hírnevet építhetnek ki a szakmában. Esetleg a szakma egésze próbálhat fellépni a „kontárok” ellen, például kamara létrehozásával, és az etikai szabályok kamarán belüli betartatásával. Megjelenhetnek továbbá vállalkozások (újabb szakértők), amelyek a minőség tanúsítását vagy összehasonlítását nyújtják szolgáltatásként.

A megfelelő módszer kiválasztásánál figyelembe kell venni egyrészt a verseny intenzitását, másrészt a tévedés költségét. A versenytársak számának növekedése komolyabb garanciális elemek nyújtására sarkallhatja a jó minőségű szakembereket, és nagyobb erőfeszítésekre ösztönözheti őket hírnevük megtartása érdekében. A tévedés költsége a probléma jellegétől függ, és nyilván kisebb egy elrontott hajvágás, mint egy orvosi műhiba esetében. Így aztán nem is várjuk el egy fodrásztól, hogy olyan végzettséget vagy megszerzett tapasztalatot tudjon igazolni, mint egy sebész.

Hírnév

Ismétlődő játékokban a felek céljuktól függően megpróbálhatnak hírnevet kialakítani arról, hogy megbízhatók, vagy hogy jó minőséget szolgáltatnak, vagy éppen hogy agresszívan tárgyalnak.

A jogi eljárások során felkért közgazdasági szakértők például többnyire nem egyszeri játékot játszanak, hanem ismétlődő felkérésekben érdekeltek, így érdemes lehet jó hírnévre törekedniük pontosságukról, megbízhatóságukról, pártatlanságukról, vagy például arról, hogy érthetően magyaráznak. A pártatlanságot azonban megingathatja az, hogy a szakértő megbízójától újabb megbízások elnyerésére törekszik, ami arra ösztönözheti, hogy megbízója perbeli álláspontjával összhangban fogalmazza meg véleményét.

Engedélyezés

A szakmai kamarák vagy a bizonyos vonásaikban velük rokon foglalkozási engedélyezési rendszerek (*occupational licensing*) a minőségi minimum biztosításával csökkenthetik az információs aszimmetriát a szakemberek és megbízók között.²

Sajnálatos módon a piacra való belépés korlátozása éppúgy alkalmas a verseny csökkentésére, és felmerülhet a gyanú, hogy a fogyasztók helyett ez inkább a már piacon lévők érdekeit szolgálja. A kétféle hipotézist (a kérdéses szabályozás javítja a piaci működést, vagy járadékképződéssel jár, és csökkenti a hatékonyságot) úgy lehet megkülönböztetni, ha empirikusan próbáljuk igazolni, hogy a minőség várhatóan nő-e a piacon, vagy csökken, esetleg nem változik. Mivel azonban a minőségre vonatkozó adatok igen változatosak és nem feltétlenül megbízhatók, nagyon nehéz empirikus alapon eldönteni a kérdést (*Law–Kim* [2005] 725. o.).

A szakértőt egyelőre meglehetősen általánosan értelmezzük, ezért indokolt, hogy az általa nyújtott szolgáltatással is ezt tegyük. Ne úgy tekintsünk tehát a fogyasztókra, mint akiknek egy konkrét szolgáltatásra (például könyvelőre) van szükségük, hanem mint akik megoldást keresnek egy problémára (adóbevallást kell benyújtaniuk)! Ehhez igénybe vehetik egy szakember segítségét, de választhatnak más lehetőséget is (orvos helyett szellemgyógyítót, vényköteles gyógyszer helyett gyógynövényeket vagy gyógyhatású készítményeket). *Carroll–Gaston* [1983] arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes foglalkozások szabályozásakor nemcsak az adott szakmán belül tevékenykedők révén elérhető minőséget kell figyelembe venni (*quality delivered*), hanem a fogyasztói problémák megoldásának általános minőségét (*quality received*).

² A szakmai társaságok túlbujánzása azonban éppen ellentétes hatást vált ki. *Law–Kim* [2005] bemutatja, hogy ez a fajta jelzés az Egyesült Államokban a 19. század végére a sokféleség következtében teljesen elértéktelenedett (729. o.).

- ♦ Tegyük fel például, hogy szigorítják a villanszerelők engedélyezési eljárását. Ez nagy valószínűséggel a hivatásos villanszerelők szolgáltatási színvonalának emelkedésével jár, ugyanakkor a belépés korlátozása miatt az engedélyesek száma csökken, az általuk felszámított díjak pedig emelkedhetnek. Emiatt a korábbinál nagyobb számban lesznek olyanok, akik számára a hivatásos villanszerelő nehezen elérhető, vagy alacsonyabb a fizetési hajlandóságuk, ezért úgy döntenek, hogy saját maguk látanak a villanszereléshez, ami végső soron az áramütés okozta balesetek számának emelkedéséhez vezethet. Vagyis míg a szabályozás révén a szakmabeliek minősége valóban emelkedik, a villanszerelési problémák megoldásának általános színvonala csökken.

Carroll–Gaston [1983] a nagy távolságokra történő utazást hozza fel példaként (141. o.). Ha szigorítják a pilótákkal szemben támasztott követelményeket, növekedhet a repülésbiztonság (így az utazás minősége), de csökkenhet az alkalmas pilóták száma, akiknek ezáltal emelkedhet a fizetésük, ami összességében a repülés drágulásához vezet. Egyáltalán nem biztos, hogy az utazás leggyorsabb formájából kiszoruló fogyasztók jóléti veszteségét ellensúlyozza az a többlet biztonság, amit a megmaradó utasok nyernek a szabályozással. A szerzőpáros hat különböző szakmára³ vonatkozó empirikus eredményei (144–145. o.) szintén azt mutatják, hogy a szabályozás, bár a *szakmán belül* magasabb színvonalat garantál, bizonyos határon túl szigorítva *a társadalom egésze számára* a rosszabb minőséggel való helyettesítés következtében nem hoz minőségjavulást.⁴

Minőségbiztosítás

Létezhetnek szakmán kívüli szervezetek vagy akár profitorientált vállalkozások, amelyek a minőség tanúsításával foglalkoznak. Készíthetnek egyéni bizonyítványokat vagy országos rangsorokat (például kórházakról, iskolákról). Bizonyos esetekben a fogyasztók védelme és döntéseik jobb megalapozása érdekében az állami szabályozás is előírhat az információnyilvánosságra vonatkozó követelményeket.

Annak érdekében, hogy a bíróságok könnyebben rendelhessenek ki „semleges” közgazdasági szakértőket, *Posner* [1999a], [1999b] és *Sidak* [2013] is amellet érvelnek, hogy szükség volna valamilyen névjegyzékre, amelyben a különböző területek szakértői szerepelnének. A minősítést végezhetné egy erre szakosodott profitorientált vállalkozás vagy akár egy tekintélyes szakmai szervezet (mint például az American Economic Association).

³ Ezek: ingatlanügynök, fogorvos, villanszerelő, vízvezeték-szerelő, optometrista és állatorvos.

⁴ Például az optometristák számának csökkenése egyértelmű kapcsolatban áll a látás romlásával, a vízvezeték-szerelőket pedig tipikusan otthoni megoldásokkal (*do-it-yourself*) helyettesítik.

A minőségbiztosítókkal kapcsolatban azonban ugyanazok a problémák állnak fenn, mint más szakértők esetében: hitelesnek kell lenniük, főként hírnév alapján lehet választani közülük (ha van belőlük több egyáltalán), és ki minősítse őket.

KÖZGAZDASÁGI SZAKÉRTELEM A JOGI ELJÁRÁSOKBAN

A továbbiakban a „szakértő” kifejezést közgazdasági szakértőkre szűkítjük, és az Egyesült Államok jogrendszerét tekintjük kiindulópontnak (a következtetések némi módosítással a kontinentális jogra is átültethetők). Az elmúlt évtizedekben – különösen kártérítési és versenyügyekben – egyre gyakoribbá vált, hogy a bíróságok közgazdász szakértőket is meghallgatnak, illetve közgazdasági elemzéseket is elfogadnak bizonyítékként. Az elemzésre általában azért van szükség, hogy feltárjanak valamilyen rejtett – legtöbbször törvénybe, szerződésbe vagy etikai normákba ütköző – viselkedést, vagy megbecsüljék annak hatásait (*Zitzewitz* [2012]). A következőkben megvizsgáljuk, hogy a jogi eljárások során milyen követelményeket támasztanak a közgazdasági típusú bizonyítékokkal szemben, és ezek milyen gyakorlati nehézséget okozhatnak az elemzőknek.

A bizonyítási eljárás jellegéből fakadóan a közgazdasági bizonyítékok nagy része adatelemzés, a felhasznált modelleknek pedig a valósággal való minél pontosabb egyezésre kell törekedniük, máskülönben az ellenérdekelt fél minden apró eltérést hibaként próbál meg feltüntetni, és ezek révén érvényteleníteni a bizonyítékot. Egy regressziószámítás esetében felmerül például a kérdés, hogy mely változókat – és milyen alapon – vontak be a modellbe, a felhasznált adatok teljes körűek vagy reprezentatívak-e. Ellenkező esetben a szakértői vélemény nem számít megbízhatónak, és a bíróság nem veszi figyelembe (*Gavil* [2000] 875. o.). Elutasításra számíthat az az elemzés is, amelyben nem kellően megalapozottak az ok-okozati összefüggések, vagy a felhasznált modell feltevései nem egyeznek teljes mértékben az ügy részleteivel (*Gavil* [2007] 191. o.). Utóbbi típusú kritikára *Sidak* [2013] számos példát hoz kártérítési ügyek ítéleteiből (385. o.).

A fent tárgyalt problémára reflektálnak az Egyesült Államok legfelsőbb bíróságán született, popperi szellemben falszifikacionista Daubert-kritériumok.⁵ Ezek alapján az az elmélet fogadható el tudományos bizonyítékként, amely hipotézisei ellenőrizhetők, és azokat az üggyhez kapcsolódó adatokon tesztelték is.

Az adatok hozzáférhetősége tekintetében a bírósági szakértők általában kedvező helyzetben vannak. Az ügyben érintett vállalkozásoknak ugyanis legtöbbször érdeke, hogy igazuk bizonyításának reményében bizalmasan kezelt belső adataikat

⁵ A *Daubert versus Merrell Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579. ügyben kijelölt kritériumok a tudományos bizonyítékok értékelésére. Ezekről és az Európában alkalmazott hasonló standardokról részletesen ír *Csorba* [2014] tanulmánya.

is megosszák az elemzőkkel. Bírósági ügyekben ráadásul olyan tanúvallomások vagy az ágazati szereplők nem hivatalos közlései is segíthetik a szakértőt, melyeket például tudományos műben – hivatkozások híján – nem lehetne felhasználni. *Baker–Rubinfeld* [1999] egyenesen amellett érvel, hogy nem elég pusztán az adatokra támaszkodni. Fel kell használni minden lehetséges kvalitatív bizonyítékot, ami azután javíthatja az adatelemzés pontosságát (430. o.). A kölcsönhatás a másik irányban is fennáll: az adatok elemzése során felmerülő kérdések tisztázása vezetheti a szabályozó hatóságot vagy bíróságot addig figyelmen kívül hagyott bizonyítékok és információk felkutatására. Az időt mint tényezőt azonban muszáj szem előtt tartani a bírósági eljárások során: általában nincs lehetőség arra, hogy egy szakértő tetszőlegesen hosszú ideig dolgozzon az általa feltárni kívánt probléma megoldásán, ami pontosságbeli áldozatokkal járhat.

A közgazdász szakértőknek azonban nem csak azért nincs könnyű dolguk a bíróságon, mert az elméleteket a lehető legnagyobb pontossággal kell az eset körülményeire alkalmazniuk. Az elméletek sokféleségéből fakadóan magának az elméletnek a kiválasztását is megkérdőjelezhetik. Szélsőséges esetben az ellenérdekelt fél szakértője előállhat olyan (például a Daubert-standard alapján) tudományosnak tekinthető alternatív elmélettel, amelynek következtetései az esettel kapcsolatos adatokra alkalmazva éppen ellentétesek lesznek az első elmélet következtetéseivel. Mindez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy bármely elmülethez találhatunk olyan másik elméletet, ami ugyanazokkal a tapasztalatokkal vág egybe, de állításai ellentmondanak neki (egymással inkompatibilisek, vö. *Quine* [1998]). Ugyanazokat a keresleti adatokat felhasználva tehát egyaránt lehetséges olyan magyarázattal előállni, miszerint az eljárás alá vont vállalkozás célja a versenytársak ellehetetlenítése (piacról való kiszorítása) volt, mint olyannal, ami szerint nem. Az eddigiekből következik, hogy a jogrendszer feladata, hogy egyértelmű kritériumokat adjon a bírák számára, ami alapján választhatnak a különböző elméletek közül egy olyan tudományterületen, ahol többnyire nem mozognak otthonosan.

Azon felül, hogy az empirikusan ekvivalens magyarázatok közötti választás önmagában sem feltétlenül könnyű vagy egyértelmű, a helyzetet tovább bonyolítják a megértésbeli vagy interpretációs problémák.

Az Egyesült Államokban nemcsak a közgazdaságtani elmélet művelői, de maguk az érintett felek is próbáltak lépéseket tenni annak érdekében, hogy javuljon a közgazdasági típusú bizonyítékok felhasználása a bíróságokon. Az American Bar Association (ABA) munkacsoportja például e tekintetben számos kérdést megvizsgált (*ABA* [2006]). Meggyőzőnek találják-e a bírák a közgazdasági bizonyítékokat? Megértik-e azokat, szükségük van-e valamilyen segítségre a megértésükhöz? Vajon a szakértői vélemények megfogalmazása könnyen értelmezhető-e a bíróság számára? A felmérésben részt vevő jogászok és közgazdászok véleménye alapján jelentős probléma a zavaros vagy a szakértelmet nélkülöző bizonyítékok jelenléte. Ilyen lehet, amikor a szakértő túlságosan felületeselemzést végez, lényeges körülményeket fi-

gyelmen kívül hagy, feltevéseit nem támasztja alá, következtetései ellentmondásosak vagy potenciálisan félrevezetően fogalmaz (például megállapítja, hogy az alperes piaci erővel rendelkezett, amit a felperes ügyvédje már monopóliumként emleget, miközben a piacon monopolisztikus verseny volt).

Ahhoz, hogy a bíróság kiszűrhesse a szakmailag problémás bizonyítékokat, az ABA munkacsoportja a bírák képzését, könnyen hozzáférhető ismertetőket, „tananyagok” összeállítását javasolja, ami segítheti őket a problémás versenyügyi döntéseikben. Hasonlóképpen, a potenciális szakértőket is fel kellene készíteni, hogyan tudják könnyen érthetővé tenni az általuk bemutatandó bizonyítékokat.

Részben ezt a célt szolgálja az Egyesült Államokban a tudományos bizonyítékok hivatkozási kézikönyve (*Federal Judicial Center* [2011]).⁶ Amellett, hogy általánosságban szól arról, mi fogadható el tudományos bizonyítékként, egyes fejezetei tudományterületenként (műszaki tudományok, orvostudomány, közgazdaságtan) is tárgyalják a fontosabb fogalmakat. A statisztikával, többváltozós regresszióval vagy kérdőíves felmérésekkel kapcsolatos leírások olyan alapvető kérdésekre adnak választ, mint hogy mi a standard hiba, mitől szignifikáns egy eredmény, milyen „trükköket” alkalmazhatnak grafikonok készítésekor, melyek lehetnek megfelelő magyarázó változók, vagy hogyan kell értelmezni egy regresszió számítógépes outputját.

A fentiek nyilvánvalóan hasznosak lehetnek egy bíró számára. Arról már megoszlanak a vélemények, hogy a Daubert-kritériumok alkalmazása, illetve az ehhez kapcsolódó meghallgatások mennyiben visznek közelebb a célhoz. A Daubert-standard egyfelől csökkentheti a szakértelmet nélkülöző bizonyítékok számát, mivel megköveteli, hogy az érveket az ügyhöz kapcsolódó adatokkal támasszák alá. Másfelől az alkalmazása költséges, akár a hasznait meghaladó mértékben is. Egyes vélemények szerint az akár több napon át tartó Daubert-meghallgatások csak tovább nyújtják az amúgy is hosszás bírósági eljárásokat, és az ilyen „előtárgyalások” az ügyvédek és szakértők díjának növelésén túl nem sokra jók. (*Gavil* [2000] 876. o., [2007] 189. o.) A felek ugyan hajlandók lehetnek viselni a magas költségeket, ha a tárgyalás tétje nagy, de nem biztos, hogy ez az eljárás a legjobb módja a szakmailag silány bizonyítékok kiszűrésének.

Felmerül továbbá a kérdés, hogy a lehetséges hibák kiküszöbölése érdekében mennyire pontos vagy részletes elemzéseket érdemes megkövetelni. Ha figyelembe vesszük, hogy a felek pénzügyi lehetőségei és információhoz való hozzáférésük egyenlőtlen, akkor a több és jobb minőségű közgazdasági bizonyíték előállításának igénye kedvezhet valamelyik félnek. Sőt a Daubert-meghallgatások alkalmasak lehetnek az eljárás költségeinek (általában az alperes általi) tudatos növelésére is (*Gavil* [2007] 194. o.). Legtöbbször nem nehéz ugyanis olyan adatokat vagy mód-

⁶ Lásd a *Federal Judicial Center* [2011] egyes fejezeteit: The Admissibility of Expert Testimony, Reference Guide on Statistics, Reference Guide on Multiple Regression, Reference Guide on Survey Research.

szereket találni, amelyeket felhasználhattak volna az elemzés elkészítése során, és amelyeket olyan színben lehet feltüntetni, mintha kihagyásuk a teljes közgazdasági érvelést érvénytelenítené. Az információszerzés és -feldolgozás költségeit, valamint a rendelkezésre álló időt figyelembe véve, tehát nem feltétlenül hatékony megoldás az elemzések végletekig menő pontosítása. Abban viszont, hogy hol a határ, már a bírónak kell döntenie, az optimum pedig esetről esetre változhat. *Posner* [1999a] például egyenesen arra figyelmeztet, hogy ne tulajdonítsunk túl nagy jelentőséget a szignifikanciaszinteknek: ha egy elemzést az ellenfél nem tudott hitelesen megkérdőjelezni, az erősebb érv a következtetések érvényessége mellett, mint az, hogy a szokásosnál magasabb volt az elsőfajú hiba elkövetésének valószínűsége (95. o.).

Gavil [2000] szerint a helyzet ironiája, hogy a Daubert-kritériumokat nem a kellő tudományos megalapozottsággal tették az igazságszolgáltatás részévé (877. o.). 1993-as bevezetésük előtt ugyanis nem készült semmilyen felmérés vagy tanulmány ezek használhatóságáról vagy akár arról, hogy a szakértelmet nélkülöző bizonyítékok kiszűrése komoly problémát jelentene a bírósági gyakorlatban. A helyzet továbbra is megoldatlan, az eljárás költséghatékonyága pedig kétséges. Az *ABA* [2006] jelentés például azt javasolja, hogy dolgozzanak ki a Daubert-standard mellé (amely bármely tudományterületről származó bizonyítékra alkalmazható, ezért szükségképpen nagyon általános) speciálisan a közgazdasági típusú bizonyítékok megítélésével kapcsolatos irányelveket (8. o.).

Elméleti szempontból azonban a Daubert-standardnak megfelelő, szakmailag korrekt statisztikai/ökonometriai elemzések még jobbnak is tekinthetők, mint más, széles körben elfogadott és alkalmazott bizonyítékok, mivel ismert bizonytalanságúak. Szemben például egy szemtanúval, akiről nem lehet megmondani, vajon öt százaléknál kisebb-e az esélye, hogy valójában más történt, mint amit állít, vagy amit látni vélt.

A közgazdasági bizonyítékok felhasználása kapcsán felmerülő további fontos kérdés, hogyan lehet egymásnak megfeleltetni a közgazdasági és jogi kategóriákat. A piaci erő önmagában semmilyen tilalom alá nem esik, mégis hajlamosak lehetnek monopóliumként említeni, miközben például fúziós ügyekben nem is az a kérdés, hogy a vállalkozásoknak van-e piaci ereje, hanem hogy ez növekedni fog-e az egyesülésükkel. Hasonlóan nehéz a fogalmak összeegyeztetése az összejátszások megítélésében. Míg a közgazdasági elemzés „eredmény szemléletű” és arra összpontosít, hogy kinek mi állhatott érdekében, milyen haszna származott egy ügyletből, addig a jogi érvelés inkább a tényszerű bizonyítékokra (volt-e megállapodás stb.) koncentrálna. Ilyen szempontból szakértő alkalmazása sem könnyíti a helyzetet, mivel *Sidak* [2013] szerint „meglepően kevés” közgazdásznak vannak kellően alapos ismeretei arról a jogi eljárásról, amelyben részt vesz, pedig sokszor – például bíróság által kirendelt „semleges” szakértőként – éppen az lenne a feladata, hogy „közvetítsen” a közgazdasági érvelés és az ügyben releváns jogi kategóriák között (372. o.).

SZAKÉRTŐK A BÍRÓSÁGON

Az Egyesült Államokban a peres eljárás folyamán mind a szembenálló felek, mind a bíróság kérhetnek fel szakértőket. Az egymásnak ellentmondó bizonyítékok szintézise a bíró vagy az esküdtszék feladata. A bíróság által kirendelt szakértő viszonylag ritka,⁷ és inkább „rendkívüli” esetekre⁸ korlátozódik (*Sidak* [2013] 362–363. o.).

A bizonyítási eljárás jellege miatt olyan ügyekben, amelyekben szakértőt kérnek fel, általában mindkét fél a saját szakértőjével (nem ritkán többel is) próbálja álláspontját alátámasztani.⁹ A rendszer, amely a bizonyítékok ütköztetésére épül, egyfelől arra ösztönöz, hogy mindenki a saját álláspontjának megfelelő szakértőt válasszon. Másfelől az ilyen szakértőkkel kapcsolatban gyakran felmerül kritikaként, hogy elfogultak, vagy hajlamosak a véleményüket úgy megfogalmazni, hogy az minél inkább ügyfelük perbeli álláspontját támassza alá (*Champagne és szerzőtársai* [2001] 178. o.).¹⁰ Mivel a hangsúly a különbözősége van, a folyamat végső soron még olyan területeken is a tudományos konszenzus elfedése irányába hat, ahol egyébként széles körű az egyetértés a kutatók között. Különösen kellemetlen lehet ez a hatás olyan tudományágakban (például közgazdasági, különösen versenyjogi területen, lásd *Posner* [1999a], [1999b]), ahol egyébként is sok a vitás kérdés.

Az előzőekben beláttuk, hogy egy laikus szereplő (például egy esküdt vagy bíró) nem lehet teljes mértékben racionálisan meggyőződve egy szakértő állításának helyességéről, így kénytelen jelentős részben bizalmi alapon hagyatkozni rá. Ezért nagy gondot kell fordítania a szakértő megítélésére, amely ítéletet a minőségtől különböző tényezőkre szükséges alapítani. Például ha egy szakértőről az esküdtek tudják, hogy valamelyik fél hívta tanúnak, akkor feltételezhetik, hogy a véleménye abba az irányba kissé torzított. Hasonlóképpen, ha azt az információt kapják, hogy a tanút a bíró kérte fel, hogy írjon szakvéleményt, akkor hajlamosak lehetnek túlságosan is bízni benne.

Az Egyesült Államokban szövetségi szinten 1975 óta van lehetőség bíróság által kirendelt szakértő alkalmazására (Federal Rules of Evidence 706).¹¹ A „semleges”

⁷ A *Cecil–Willging* [1993] által megkérdezett 431 szövetségi bírónak például mindössze 20 százaléka nyilatkozott úgy, hogy rendelt ki valaha „saját” szakértőt, és közülük is kevesebb mint a fele tette ezt egynél több alkalommal (7. o.).

⁸ *McCahey–Proman* [2011] hoz példákat ítéletekre, amelyekben a bíróság kifejezetten amellett foglalt állást, hogy szakértőt csak kivételes és rendkívül bonyolult esetekben indokolt kirendelni.

⁹ Az empirikus ismeretek azonban korlátozottak ebben a kérdésben, ugyanis csak kevés tanulmány foglalkozik bírósági adatok elemzésével. *Gross* [1991] kaliforniai polgári pereket vizsgált: az 529 eset 86 százalékában szerepelt szakértő tanú. Ahol egyáltalán szerepelt, ott átlagosan 3,8 főt alkalmaztak, többségük orvos vagy mérnök volt. Ráadásul az ilyen esetek kétharmadában egymásnak ellentmondó szakértői vélemények szerepeltek ugyanarról a tudományterületről.

¹⁰ Sőt néhány esetben az ügyvédek egyenesen arra próbálják rávenni a szakértőt, hogy olyasmit állítson, aminek nincs tudományos alapja (*Shuman és szerzőtársai* [1994] 201. o.).

¹¹ Emellett több mint 30 államban létezik ez az intézmény (*Champagne és szerzőtársai* [1996] 362. o.).

szakértő segíthet a bírónak eldönteni, mely bizonyítékok elfogadhatók (tudományosan megalapozottak), vagy segíthet értelmezni a felek szakértőinek véleményeit, rámutathat érvelésük gyenge pontjaira, és kérdéseket javasolhat, amelyeket a bírónak érdemes feltennie. Szerencsés esetben segít tisztázni a konfliktusokat, mielőtt tárgyalásra kerülne a sor, így az eljárás kevésbé lesz költséges mind a felek, mind a társadalom (a bíróságok terhei csökkennek) számára (*Butler Reisinger* [1998] 234. o.). Egyes esetekben már az a bejelentés is megegyezésre sarkallja az érintetteket, hogy a bíróság „független” szakértőt rendel ki (példáért lásd *Erichson* [1998] 1983–1984. o.).

A bíró szabadon felkérhet bárkit, és a javadalmazásának mértékéről és módjáról (felosztásáról a felek között) is ő dönt. Ennek ellenére kevés ügyben rendelnek ki szakértőt a bíróságok. Az „elvi” oka ennek, hogy a bírák úgy tekintenek a „semleges” szakértő intézményére, mint ami aláássa a kontradiktórius rendszert. Pedig az alkalmazására vonatkozó szabályokat¹² úgy alkották meg, hogy minél kevésbé legyenek erre alkalmasak (a szakértői véleményt a felek megismerhetik, a szakértőt beidézhetik tanúnak, és keresztkérdéseket tehetnek fel neki). Sőt az intézmény létrehozásától éppen azt várták, hogy ellensúlyozza a rendszernek azt a tulajdonságát, hogy részrehajlásra ösztönöz. Azt feltételezték ugyanis, hogy annak a pusztja lehetősége, hogy a bíróság rendel ki szakértőt, kellő önmérsékletre sarkallja a felek által felkért szakértőket.¹³ A „gyakorlati” ok, hogy a bírák nem lehetnek biztosak benne, hogy a „semleges” szakértő valóban pártatlan lesz (*Posner* [1999a]). Márpedig ha az esküdtekkel közlik, hogy a bíróság kérte fel a szakértőt, akkor hajlamosak lehetnek nagyobb hitelt adni a szavának, ami torzítást visz az ítéletbe ahelyett, hogy pontosítaná.

Empirikusan még alig vizsgálták azt a kérdést, hogy az esküdtek¹⁴ másként tekintenek-e a bíróság által kirendelt szakértőre, mint a felek szakértőire. Fennáll a lehetősége, hogy míg az utóbbiakkal kapcsolatban általában kellően kétkedők az esküdtek (*Ivković–Hans* [2003]), addig az előbbiekkal kapcsolatos fenntartásokat háttérbe szorítja az a tény, hogy a vélemény megfogalmazóját közvetve semlegesnek kiáltják ki.¹⁵ Pedig a döntési alternatívák (alternatív magyarázatok) kétkedve fogadása a legjobb stratégia, amit egy rosszul informált döntéshozó ilyen helyzetben követhet (*Milgrom–Roberts* [1986]). A megkülönböztetési hatás meglétét több, szövetségi bírák megkérdezésével készült kutatás is alátámasztja. (*Cecil–Willging* [1993], *Rubin–Ringenbach* [1991]) Ezek alapján a bírák többsége úgy látja, hogy a bíróság által kirendelt szakértő jelentősen befolyásolja az esküdteket, és egy ilyen tanúnak nagy a meggyőző ereje. A bírónak ezért mindig világossá kell tennie, hogy a szakértő csak segítheti, de nem helyettesítheti az esküdtszéket a döntéshozatal-

¹² Federal Rules of Evidence, Rule 706 (b), https://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_706.

¹³ Federal Rules of Evidence, Rule 706, Advisory Committee's Notes.

¹⁴ Polgári perekben sem ritka az esküdtszék, ha sor kerül tárgyalásra, például kártérítési ügyekben (*Butler Reisinger* [1998], *Sidak* [2013]).

¹⁵ Nem kötelező közölni az esküdtszékkal, hogy a bíróság kérte fel a szakértőt [Federal Rules of Evidence, Rule 706 (d)], de sokszor megteszik.

ban (*McCahey–Proman* [2011]). Más vizsgálatok szerint viszont az esküdtek nem értékelik túl a „semleges” szakvéleményt (*Brekke és szerzőtársai* [1991]). Bizonyos ügýtípusoknál (például gyermekelhelyezési perekben, lásd *Champagne és szerzőtársai* [2001] 180. o.) kifejezetten előnyös lehet a bíróság által kirendelt szakértő alkalmazása, aki minden érintettet (szülők, gyerekek) meghallgatva szakmailag is jobb minőségű munkát végezhet, mintha csak az egyik oldal álláspontját ismerné.

Az mindenesetre elmondható, hogy az esküdtek részéről racionális lenne egy jól megválasztott – tehát valóban pártatlan –, bíróság által kirendelt szakértő véleményét nagyobb súllyal figyelembe venni, mint a felek által felkért szakértőkét (hasonlóan érvel *Gross* [1991] 1194. o.). Ausztráliában például törvényi előírás, hogy a szakértőnek pártatlannak kell lennie, és nem lehet valamelyik fél szószólója (*Sanders* [2009] 79. o.).

KINEK A SZAKÉRTŐJE?

A szakértőkkel kapcsolatban felmerülő egyik fontos kérdés tehát a pártatlanság. A felek által felkért szakértőket általában nem tekintik pártatlannak. A „pártosság” azonban nem kétértékű, hanem inkább folytonos változó, és nem is valamiféle „ördögtől való” dolog. Egyszerűen arról van szó, hogy amikor a szakértő a modellezés során elkülöníti egymástól a „lényeges” és „lényegtelen” információkat vagy körülményeket, akkor ez a minősítés többnyire függ attól, hogy az illető az alperes vagy a felperes megbízottja. A bíróság ettől függetlenül bármelyik véleményt hasznosnak tarthatja. Az mindenesetre nagyon valószínű, hogy – mivel ellentétes álláspontokat próbálnak alátámasztani – a felek szakértői véleményei egymásnak ellentmondanak majd.

Természetesen más tanúk sem feltétlenül pártatlanok, de a szakértőkkel kapcsolatban nagyobb mértékben áll fenn a veszélye annak, hogy félrevezetik a bíróságot. Könnyebben kikerülnek a keresztkérdéseket, vagy ha esetleg (más szakértők számára) kiderülne is, hogy véleményük nem kellően megalapozott, a laikus esküdtek nem lennének képesek ennek felismerésére (*Posner* [1999a] 93. o.). Mindezek ellenére Posner amellett érvel, hogy a probléma nem olyan súlyos, mint amilyennek látszik. A szakértők ugyanis nem egyszeri játékot játszanak, hanem ismétlődő felkérésekben érdekeltek, így számukra megéri, hogy a megbízható és közérthető szakember képét alakítsák ki magukról. Ő is elismeri azonban, hogy az újabb megbízásokban való érdekeltség éppen abba az irányba hat, hogy véleménye megfogalmazásakor a szakértő az ügyfél kedvére próbáljon tenni. Hasonlóképpen a jó hírnév is épülhet arra, hogy az illető ismételten sikeresen hozza összhangba a tényeket ügyfele perbeli álláspontjával.

Társadalmi szempontból a pártatlanság kérdése azért vezet problémához, mert gyakran előfordul, hogy ha a két fél egymásnak ellentmondó szakértői közül a bíró vagy az esküdtszék nem tudja eldönteni, kinek higgyen, mindkét szakértő véleményét figyelmen kívül hagyják, és a bizonyítás ezen módjára fordított erőforrások

elvesznek. A közvetlen költségeken kívül elmaradt externális hasznokkal is számolni lehet, amennyiben a – figyelembe vett – közgazdasági elemzések növelik a bírósági döntések pontosságát, ezen keresztül elrettentve a törvényellenes magatartástól (Posner [1999a] 97. o.).

A probléma megoldásának lehetőségét több szerző (Posner [1999a], [1999b], Sidak [2013]) is a bíróság által felkért „semleges” szakértők szélesebb körű alkalmazásában látja. Az egymásnak ellentmondó bizonyítékok közti egyensúlyozás helyett a bírónak csak a semleges véleményt kellene figyelembe vennie, és az alapján döntenie. Természetesen Posner is elismeri, hogy egy ilyen szakértő kiválasztása nehézségekbe ütközik, és azt javasolja, hogy a feleknek kellene megegyezniük a semleges szakértő személyében.

Kétféle megjegyzés kívánkozik ehhez a javaslatához. Az első gyakorlati jellegű: egy akkora országban, mint az Egyesült Államok, valószínűleg nem jelent problémát, hogy a felek szakértői találjanak egy harmadik személyt, akit a bíróság közös megegyezéssel kirendelhet.¹⁶ Ezzel szemben egy kis országban nem is biztos, hogy van (legalább) három olyan közgazdász, aki hasonlóan jól ért adott szakterülethez, és hajlandó is tanúskodni. Ez rövid távon az eljárási költségek növekedéséhez vezethet, hosszabb távon viszont ösztönözheti a hazai közgazdászokat, hogy beruházzanak a jogi eljárások során igényelt szakértelem megszerzésébe. A második észrevétel elvi jellegű: megmutatható, hogy amennyiben az anyagi lehetőségek és az információval való ellátottság kellően jó, a bíróság nem számíthat a felek megegyezésére. A következő alfejezetben a teljes információjú esetből kiindulva bemutatjuk, általában miért nem járható út a felekre bízni a megegyezést, illetve hogy mely feltételek nem teljesülése esetén várható, hogy a folyamat mégis eredményes lesz.

Milyen szakértőt választanának a felek?

Tegyük fel, hogy egy ügyben mindkét félnek vannak szakértő tanúi, akik ügyfelük álláspontját támasztják alá, de az ellentmondások miatt a bíróság nem tud dönteni. Tegyük fel továbbá, hogy lehetőség van semleges szakértőt hívni. Ha a felek meg tudnak egyezni, ki legyen az, akkor felkérjük, és a bíróság a semleges vélemény alapján fog dönteni. Ellenkező esetben mindkét fél szakértői véleményeit figyelmen kívül hagyják.

Először is, nem nehéz belátni, hogy semleges szakértő csak olyan lehet, akiről nem lehet tudni (vagy általánosabban fogalmazva, mindkét fél számára ismeretlen valószínűségű), kinek a pernyertességét fogja elősegíteni. Ellenkező esetben ugyanis az ellenérdekelte fél megvétőzná a felkérését. Megegyezni tehát csak olyan személyben tudnak, akiről nem tudják, melyik álláspontnak ad igazat.

¹⁶ Kirendelni csak olyat lehet, aki vállalja is a megbízatást [Federal Rules of Evidence, Rule 706 (a)].

Másodsor, az ügy megegyezés hiányában sem marad eldöntetlen, legfeljebb más bizonyítékok alapján dől el. Emiatt valamelyik félnek nem lesz érdeke, hogy megegyezzen. Tegyük fel, hogy mindkét fél tudja, szakértői vélemény híján melyikük nyerné a pert. Ha a potenciális nyertes belemenne az egyezésbe, azzal a biztos kimenetelt bizonytalanra cserélné, mivel a semleges szakértőről nem lehet tudni, melyik irányba mozdítja az ügyet. Jobban jár tehát, ha nem egyeznek meg.

Az előző két állításból már következik, hogy egy tökéletes informáltságú világban, ahol kiszámíthatók a szakértői vélemények és a bírósági döntések, és megfelelő erőforrások állnak a felek rendelkezésére, a Posner által javasolt megegyezési mechanizmussal nem tudnak semleges szakértőt választani. Megegyezés akkor jöhet létre, ha valamelyik fél rosszul méri fel, mi lesz az ügy kimenete, ha mellőzik a szakértői véleményeket, vagy ha helytelenül vélekedik valamelyik szakértő várható álláspontjáról, vagy ha nincs elég anyagi erőforrása, hogy megfelelő saját szakértőt bízson meg.¹⁷

Hogyan válasszon szakértőt a bíró?

Ismét a teljes információjú esetből indulunk ki. Továbbra is feltesszük, hogy a felek által benyújtott szakértői vélemények annyira ellentmondásosak, hogy a bíróság nem tud dönteni. A bíró ezért úgy határoz, semleges szakértőt rendel ki, és az ő véleménye alapján dönt majd a vitás kérdésben. A tökéletesen informált felek pontosan tudják, hogy a bíróság által kirendelhető szakértőknek három típusa van: 1. azok, akik felkérésük esetén az alperes pernyertességét segítenék elő (*A*), 2. azok, akik a felperesét (*F*), és 3. azok, akikről nem lehet tudni, milyen véleményt fognak adni (*S*). Tegyük fel, hogy a felek minden lehetséges szakértőről tudják, melyik típusba tartozik, de a bíró nem tudja.¹⁸

Az előző alfejezetben beláttuk, hogy a felektől nem várható megegyezés a szakértő személyét illetően. Ha a bíró rájuk bízta, hogy közösen javasoljanak valakit, az csak az ügy lezárását késlelteti. Annak érdekében, hogy valóban semleges szakértőt rendelhessen ki, valahogy el kell érnie, hogy a felek felfedjék az információikat a szakértők típusáról. A legegyszerűbb megoldás talán az lenne, ha mindkét fél benyújtana egy-egy listát az általa preferált szakértőkről, így a felperes listáján az *F*, az alperesén

¹⁷ *Champagne és szerzőtársai* [2001] texasi családjogi eseteket vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy ahol a szülők megengedhették maguknak, hogy saját szakértőt bízzanak meg, ott a bíróság által kirendelt szakértő ezek mellett szerepelt az eljárásban, tehát a per költségét növelte. A kirendelt szakértő személyében azok a családok tudtak megegyezni, ahol az anyagi lehetőségek mindkét oldalon korlátozottak voltak, így a közös szakértő csökkentette az eljárási költségeket. Tehát a megegyezést nem elvi, hanem anyagi okok vezérelték.

¹⁸ Az ügyvédeknek és ügyfeleknek feltehetően több információ és erőforrás áll rendelkezésére ahhoz, hogy felmérjék, melyik szakértő milyen véleményt fogalmazna meg az adott ügyben, mint a bírónak.

az A típusú szakértők szerepelnének, és a bíró a két lista uniójának komplementereiből (S) választana egyet. Sajnos azonban, ha a felek nem is, de a jogi képviselőik általában ismételt játékot játszanak a bírósággal, így egy ilyen átverés – a bíró kér egy listát arról, hogy kit válasszon, azután mégsem arról választ – csak egyszer hozhat eredményt.

Olyan mechanizmust kell keresnünk tehát, amelyik egy valóban semleges szakértő kiválasztásán keresztül, annak véleményére alapozva (lehetőleg) igazságúen implementálja azt a döntési szabályt, hogy az nyerje a pert, akinek igaza van. Ilyen egyszerű mechanizmus például, ha a bíró kér egy-egy listát arról, a felek kit tartanak részükről elfogadhatatlan szakértőnek, majd véletlenszerűen választ azok közül, akik nem szerepelnek egyik listán sem. Ekkor az alperes optimális stratégiája, hogy a listáján csak F típusúak szerepeljenek, a felperesé, hogy csak A típusúak, így a bíró Nash-egyensúlyban¹⁹ a harmadik, S típusból fog választani. Ennek a mechanizmusnak két kedvező tulajdonsága is van. Egyrészt egyszerű, mert nem vár többet a felektől, mint igazmondást. Másrészt az egyensúlyi kimenet társadalmi szempontból is optimális, azaz a kiválasztott szakértő tényleg semleges lesz, és így a véleményén alapuló bírósági döntés is feltehetően a lehető legközelebb áll majd az igazsághoz.

A valóságban az informáltság természetesen nem tökéletes, így fennáll a lehetősége, hogy a felek tévednek a szakértők típusát illetően. Ugyanakkor a bírák sem teljesen informálatlanok, és az ismételt interakcióknak köszönhetően maguk is rendelkezhetnek valamilyen vélekedéssel adott szakértő típusát illetően. Mindezek mellett az időtényező is a bíróság kezére játszhat az információs aszimmetria kezelésében. Ha a bíró még az ügy elején eldönti, hogy szakértőt rendel ki, és idejében előáll a listákra vonatkozó kérésével (közli a felekkel az általa meghatározott választási szabályt), akkor a feleknek kevesebb idejük lesz információt szerezni a lehetséges szakértőkről, és kevésbé valószínű, hogy ha a bíró kirendel valakit, azt valamelyik fél megalapozottan vádolhatja elfogultsággal.²⁰

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban először általánosan értelmeztük a szakértő fogalmát, és megvizsgáltuk, milyen problémák merülnek fel a szakértőre hagyatkozással kapcsolatban. Ezek közül a legfontosabb kérdés az volt, hogyan válasszon egy laikus résztvevő (például egy esküdt vagy bíró) több, egymásnak ellentmondó szakértői vélemény közül. Be láttuk, hogy racionálisan nem lehet teljes mértékben meggyőződve a szakértő állításának helyességéről, így kénytelen jelentős részben bizalmi alapon ráhagyatkozni. Ezért nagy gondot kell fordítania a szakértő megítélésére, az ítéletet pedig a minő-

¹⁹ Az egyensúlyy levezetését és a játék egy kibővített változatát lásd a *Függelékben*.

²⁰ A semleges szakértő minél korábbi felkérése mellett érvel *Sidak* [2013] is (369–371. o.).

ségtől különböző tényezőkre szükséges alapítania. Bemutattunk néhány megoldási lehetőséget is, amelyeket a közgazdasági elmélet kínál a szakértőkkel kapcsolatos információs aszimmetria feloldására – ilyen például a hírnév, a tevékenységek engedélyhez kötése vagy a minőségbiztosítás.

Ezt követően áttekintettük, milyen követelményeket támasztanak a jogi eljárások során a közgazdasági típusú bizonyítékokkal szemben. Kiindulópontunk az Egyesült Államok jogrendszere volt. Az elemzés során többféle gyakorlati nehézséget azonosítottunk. Először, a jog megköveteli, hogy a közgazdasági érvelés a modelleket a lehető legnagyobb mértékben az ügy körülményeihez igazítsa. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az információszerzés és -feldolgozás költséges, valamint hogy a felek a vitás kérdéseket minél hamarabb szeretnék lezárni, akkor nem nehéz belátni, hogy az elemzések végetekig menő pontosítása nem hatékony megoldás. Másodszor, a közgazdasági és jogi kategóriákat nem mindig lehet egy az egyben megfeleltetni egymásnak. Míg a közgazdasági elemzés általában „eredmény szemléletű” és arra helyezi a hangsúlyt, hogy kinek mi állhatott érdekében, milyen haszna származott egy ügyletből, addig a jogi érvelés a tényszerű bizonyítékokat helyezi előtérbe.

Végül a szakértők pártatlanságának kérdését állítottuk az elemzés középpontjába. A felek által felkért szakértők általában nem tekinthetők pártatlannak, és gyakran előfordul, hogy egy ügyben egymásnak annyira ellentmondó vélemények születnek, hogy a bíróság nem tud dönteni. A hasonló helyzetek kezelésére és megelőzésére az Egyesült Államokban – szövetségi szinten és az államok többségében is – a bírónak lehetősége van „független” szakértőt kirendelni. Mégis ritkán élnek ezzel a lehetőséggel, egyrészt „rendszeridegen” volta miatt, másrészt amiatt, hogy a bírók nem biztosak benne, képesek-e valóban pártatlan személyt választani. Megállapítottuk, hogy a pártatlanság kérdése társadalmi szempontból is problémás, mert az erőforrások pazarlásához és a jogrendszer hatékonyságának csökkenéséhez vezet.

A megoldást több szerző is a bíróság által kirendelt szakértők szélesebb körű alkalmazásában látja, elismerve kiválasztásuk nehézségeit. Ezért először is megvizsgáltuk azt a több helyen megjelent javaslatot, hogy a bíró a felek megegyezése alapján határozzon arról, hogy kit kér fel, majd a „semleges” szakértő véleménye alapján döntsön. Beláttuk, hogy amennyiben a felek kellően pontos információkkal rendelkeznek az egyes szakértőkről, jól mérik fel az ügy lehetséges kimenetét, és megfelelő anyagi erőforrások állnak rendelkezésükre, nem fognak tudni megegyezni a „semleges” szakértő személyében. A bíróság csak akkor számíthat megegyezésükre, ha az előbbi feltételek valamelyike nem teljesül.

Ezután megvizsgáltuk, hogyan tud egy rosszul informált bíró semleges szakértőt választani olyan helyzetben, amikor a felek jól informáltak a szakértők lehetséges véleményeiről. Beláttuk, hogy az a mechanizmus, amely szerint a bíró kér egy-egy listát arról, a felek kit tartanak részükről elfogadhatatlan szakértőnek, majd véletlenszerűen választ azok közül, akik nem szerepelnek egyik listán sem, Nash-egyensúlyban igazsághűen valósítja meg azt a döntési szabályt, hogy (a semleges szakértő vélemé-

nyére alapozva) a pert az nyerje, akinek igaza van. E mechanizmusnak két kedvező tulajdonsága van. Először is egyszerű, mert az egyensúlyi stratégia az igazmondás. Másodszor az egyensúlyi kimenet társadalmi szempontból is optimális, azaz a kiválasztott szakértő semleges lesz, és így a véleményén alapuló bírósági döntés feltehetően a lehető legközelebb áll majd az igazsághoz. Ha a felek információi sem tökéletesek, a bíró azzal javíthat helyzetén, ha minél hamarabb elhatározza, hogy semleges szakértőt rendel ki.

Állításaink megfogalmazása során az Egyesült Államok jogrendszerét vettük alapul. Annak vizsgálatát, hogy mely következtetések milyen mértékben érvényesek a kontinentális jogrendszerben vagy Európa egyes országaiban, például Magyarországon, a kutatás további részére hagyjuk.

IRODALOM

- ABA [2006]: Final Report of the Economic Evidence Task Force. American Bar Association, Section on Antitrust Law. http://www.americanbar.org/content/dam/aba/migrated/antitrust/at-reports/01_c_ii.authcheckdam.pdf.
- ALMASSI, B. [2009]: Trust in expert testimony: Eddington's 1919 eclipse expedition and the British response to general relativity. *Studies in History and Philosophy of Modern Physics*, Vol. 40. No. 1. 57–67. o.
- ALMASSI, B. [2012]: Climate Change, Epistemic Trust, and Expert Trustworthiness. *Ethics and the Environment*, Vol. 17. No. 2. 29–49. o.
- BAIER, A. [1986]: Trust and Antitrust. *Ethics*, Vol. 96. No. 2. 231–260. o.
- BAKER, J. B.–RUBINFELD, D. L. [1999]: Empirical Methods in Antitrust Litigation: Review and Critique. *American Law and Economics Review*, Vol. 6. No. 1–2. 386–435. o.
- BREKKE, N. J.–ENKO, P. J.–CLAVET, G.–SEELAU, E. [1991]: Of Juries and Court-Appointed Experts: The Impact of Nonadversarial versus Adversarial Expert Testimony. *Law and Human Behavior*, Vol. 15. No. 5. 451–475. o.
- BUTLER REISINGER, K. [1998]: Court-Appointed Expert Panels: A Comparison of Two Models. *Indiana Law Review* 32. No. 1. 225–258. o.
- CARROLL, S. L.–GASTON, R. J. [1983]: Occupational Licensing and the Quality of Service: An Overview. *Law and Human Behavior*, Vol. 7. No. 2–3. (Professional Regulation) 139–146. o.
- CECIL, J. S.–WILLGING, T. E. [1993]: Court-Appointed Experts: Defining the Role of Experts Appointed Under Federal Rule of Evidence 706. Federal Judicial Center, [http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/experts.pdf/\\$file/experts.pdf](http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/experts.pdf/$file/experts.pdf).
- CHAMPAGNE, A.–EASTERLING, D.–SHUMAN, D. W.–TOMKINS, A.–WHITAKER, E. [2001]: Are court-appointed experts the solution to the problems of expert testimony? Publications of the University of Nebraska Public Policy Center, *Judicature*, Vol. 84. No. 4. 178–183. o.
- CHAMPAGNE, A.–SHUMAN, D. W.–WHITAKER, E. [1996]: The problem with empirical examination of the use of court-appointed experts: A report of non-findings. *Behavioral Sciences and the Law*, Vol. 14. No. 3. 361–365. o.

- CSORBA GERGELY [2014]: Milyen követelmények érvényesüljenek a versenyjogi ügyek közgazdasági értékelésekor, különösen bírósági felülvizsgálat esetén? Megjelent: *Valentiny Pál– Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): *Verseny és Szabályozás*, 2013. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 13–30. o.
- ERICHSON, H. M. [1998]: Mass Tort Litigation and Inquisitorial Justice. *Georgetown Law Journal*, Vol. 87. No. 6. 1983–2024. o. http://ir.lawnet.fordham.edu/faculty_scholarship/333.
- FEDERAL JUDICIAL CENTER [2011]: Reference Manual on Scientific Evidence. 3. kiadás, The National Academies Press, Washington, [http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/SciMan3D01.pdf/\\$file/SciMan3D01.pdf](http://www.fjc.gov/public/pdf.nsf/lookup/SciMan3D01.pdf/$file/SciMan3D01.pdf).
- FROWE, I. [2005]: Professional Trust. *British Journal of Educational Studies*, Vol. 53. No. 1. 34–53. o.
- GAVIL, A. I. [2000]: Defining Reliable Forensic Economics in the Post-Daubert/Kumho Tire Era. Case Studies from Antitrust. *Washington and Lee Law Review*. Vol. 57. No. 3. 831–878. o.
- GAVIL, A. I. [2007]: The Challenges of Economic Proof in a Decentralized and Privatized European Competition Policy System. Lessons from the American Experience. *Journal of Competition Law and Economics*. Vol. 4. No. 1. 177–206. o.
- GOLDMAN, A. I. [2001]: Experts: Which Ones Should You Trust? *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 63. No. 1. 85–110. o.
- GROSS, S. R. [1991]: Expert Evidence. *Wisconsin Law Review*, No. 6. 1113–1232. o.
- HARDWIG, J. [1991]: The Role of Trust in Knowledge. *Journal of Philosophy*, Vol. 88. No. 12. 693–708. o.
- HARVEY, N.–FISCHER, I. [1997]: Taking Advice: Accepting Help, Improving Judgment, and Sharing Responsibility. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Vol. 70. No. 2. 117–133. o.
- IVKOVIĆ, S. K.–HANS, V. P. [2003]: Jurors' Evaluations of Expert Testimony: Judging the Messenger and the Message. *Law & Social Inquiry*, Vol. 28. No. 2. 441–482. o.
- JOHN, S. [2011]: Expert Testimony and Epistemological Free-riding: The MMR-Controversy. *The Philosophical Quarterly*, Vol. 61. No. 244. 496–517. o.
- LAW, M. T.–KIM S. [2005]: Specialization and Regulation: The Rise of Professionals and the Emergence of Occupational Licensing Regulation. *The Journal of Economic History*, Vol. 65. No. 3. 723–756. o.
- MCCAHEY, J. P.–PROMAN, J. M. [2011]: Federal Rule of Evidence 706: Court-Appointed Experts. *Articles of the Trial Evidence Committee*, ABA Section of Litigation, <http://apps.americanbar.org/litigation/committees/trialevidence/articles/summer2011-rule-706-court-appointed-experts.html>.
- MILGROM, P.–ROBERTS, J. [1986]: Relying on the Information of Interested Parties. *The RAND Journal of Economics*, Vol. 17. No. 1. 18–32. o.
- PIERSON, R. [1994]: The Epistemic Authority of Expertise. *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Vol. I. Contributed Papers, 398–405. o.
- PLATÓN [2006]: *Kharmidész. Euthüdeosz*. Atlantisz, Budapest.
- POSNER, R. A. [1999a]: The Law and Economics of the Economic Expert Witness. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 13. No. 2. 91–99. o.
- POSNER, R. A. [1999b]: An Economic Approach to the Law of Evidence, *Stanford Law Review*, Vol. 51. No. 6. 1477–1490. o.

- QUINE, W. O. [1998]: A világ empirikusan ekvivalens rendszereiről. Megjelent: *Laki János*. (szerk.): Tudományfilozófia. Osiris Kiadó, Budapest.
- RUBIN, C. B.–RINGENBACH, L. [1991]: The Use of Court Experts in Asbestos Litigation. 137 F. R. D. 35 <http://www.cdc.gov/niosh/docket/archive/pdfs/NIOSH-015/100191-Exhibit17.pdf>.
- SANDERS, J. [2009]: Science, Law, and the Expert Witness. *Law and Contemporary Problems*, Vol. 72. No. 1. 63–90. o.
- SHUMAN, D. W.–WHITAKER, E.–CHAMPAGNE, A. [1994]: An Empirical Examination of the Use of Expert Witnesses in the Courts – Part II: A Three City Study. *Jurimetrics*, 34. 193–208. o.
- SIDAK, J. G. [2013]: Court-appointed Neutral Economic Experts. *Journal of Competition Law and Economics*. Vol. 9. No. 2. 359–394. o.
- VAN SWOL, L. M.–SNIEZEK, J. A. [2005]: Factors affecting the acceptance of expert advice. *British Journal of Social Psychology*, Vol. 44. No. 3. 443–461. o.
- WHITE, L. J. [2010]: Economics, Economists, and Antitrust: A Tale of Growing Influence. In: *Better Living through Economics*. Szerk. Siegfried, J. J. Cambridge: Harvard University Press, 226–248. o.
- ZITZEWITZ, E. [2012]: Forensic Economics. *Journal of Economic Literature*. 50. No. 3. 731–769. o.

FÜGGELÉK

Szakértő-választási játék

Egy ügyben a felek által benyújtott szakértői vélemények annyira ellentmondásosak, hogy a bíróság nem tud dönteni. A bíró ezért úgy határoz, semleges szakértőt rendel ki, és az ő véleménye alapján dönt majd a vitás kérdésben. A kirendelhető szakértőknek három típusa van: 1. azok, akik felkérésük esetén az alperes pernyertességét segítenék elő (*A*); 2. azok, akik a felperesét (*F*); és 3. azok, akikről nem lehet tudni, milyen véleményt fognak adni (*S*). A felek minden lehetséges szakértőről tudják, melyik típusba tartozik, de a bíró nem tudja, ezért a következő döntési szabályt alkalmazza: kér egy-egy listát arról, hogy a felek kit tartanak részükről elfogadhatatlan szakértőnek, majd véletlenszerűen választ azok közül, akik nem szerepelnek egyik listán sem. A felek lehetséges alternatívái tehát, hogy *A*, *F* vagy *S* típusú szakértőkből álló listát adnak be. Például ha az alperes listáján az *F* típusú szakértők szerepelnek, a felperesén pedig az *S* típusúak, akkor a bíró ezeket kizárva, *A* típusút fog választani, és az ügy az alperes javára dől el. Aki megnyeri a pert, az 2 kifizetésre számíthat, aki veszít, az nullára. Feltesszük továbbá, hogy a semleges szakértő $1/2-1/2$ valószínűséggel dönt egyik vagy másik fél javára, valamint hogy ha a felek listái azonosak, akkor a bíró a másik két típusból $1/2-1/2$ valószínűséggel kér fel valakit.

A játék kifizetési mátrixa a következő (a vastagon szedett számok az egyensúlyi kimenetet jelölik):

		Felperes		
		A	F	S
Alperes	A	0,5; 1,5	1; 1	0; 2
	F	1; 1	1,5; 0,5	2; 0
	S	0; 2	2; 0	1; 1

A tiszta stratégiákon alapuló Nash-egyensúlyban az alperes listáján F típusú szakértők szerepelnek, a felperesén A típusúak. A bíró ezeket kizárva a harmadik, S típusból fog választani, és mindkét fél várható kifizetése 1 lesz.

Kiterjesztett szakértő-választási játék

Az előbbi játékot kiterjeszthetjük úgy, hogy a feleknek megengedjük, hogy listáikon ne csak egyféle szakértő szerepelhessen, hanem például az alperes az F típusú szakértők mellett elfogadhatatlanként tüntetheti fel az S típusúakat is. Feltevéseinket pedig kiegészítjük azzal, hogy amennyiben a két lista uniója az összes szakértőt ($A + F + S$) lefedi, akkor a bíró a teljes szakértőhalmazból választ véletlenszerűen.

A kiterjesztett játék kifizetési mátrixa a következőképpen alakul (a vastagon szedett számok a Nash-egyensúlyokat jelölik, s ezek közül a dőlt számok mutatják azokat, amelyekben a bíró biztosan semleges szakértőt választ):

		Felperes					
		A	F	S	A+F	A+S	F+S
Alperes	A	0,5; 1,5	1; 1	0; 2	1; 1	0; 2	1; 1
	F	1; 1	1,5; 0,5	2; 0	1; 1	1; 1	2; 0
	S	0; 2	2; 0	1; 1	1; 1	0; 2	2; 0
	A+F	1; 1	1; 1	1; 1	1; 1	1; 1	1; 1
	A+S	0; 2	1; 1	0; 2	1; 1	0; 2	1; 1
	F+S	1; 1	2; 0	2; 0	1; 1	1; 1	2; 0

Ennek a játéknak tiszta stratégiákon már kilenc egyensúlyi pontja van, a várható kifizetés mindkét félnek minden esetben 1. Az egyensúlyok közül négy olyan, amelyben a bíró biztosan semleges szakértőt választ, a többi esetben az összes szakértő közül egyenlő valószínűséggel választ ki egyet. A kiterjesztett játékban tehát a fenti mechanizmus csak részlegesen valósítja meg a kívánt döntési szabályt, mert a felek nem minden egyensúlyban fedik fel információikat.